

Op zoek naar Lefebers eerste vangsten

Theo Peeters

Inleiding

Voor het schrijven van gedenkwwoorden over onze collega Virgilius Lefebber, overleden in augustus 2007, heb ik destijds wat spoorwerk verricht aan de hand van EIS-databestanden. Ik was bijvoorbeeld benieuwd wanneer en waar hij zijn eerste bijen en/of wespen ving en welke dieren dat waren. Het antwoord kon ik helaas niet in de EIS-bestanden terugvinden omdat sortering op zijn leg. nummer (508) data gaf tussen 1895-2000!

Dus schreef ik destijds maar: 'In een krantenartikel uit 1971 vertelt Virgilius dat hij zich sinds 1950 is gaan specialiseren in bijen en wespen. Wanneer hij zijn eerste bijen en wespen ving, weten we niet precies' (Peeters 2007).

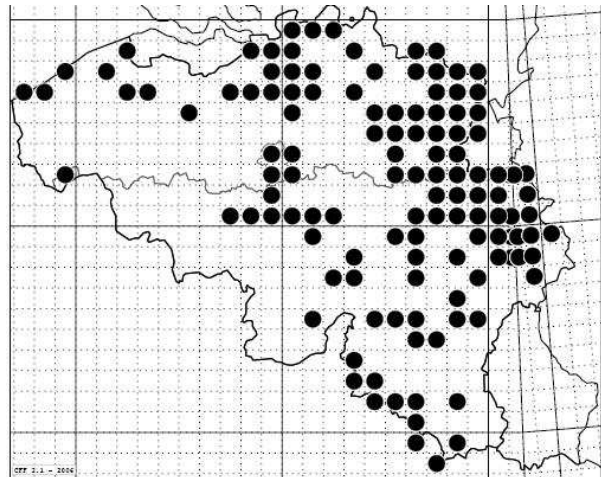
Dat kleine, vrij onbelangrijke feitje bleef echter knagen. Enerzijds vond ik het jammer dat de data in de EIS-bestanden, grotendeels door Lefebber zelf op formulier gezet, niet geheel juist bleken te zijn. Anderzijds was ik gewoon nieuwsgierig naar antwoorden op de vragen die ik me gesteld had. Dus heb ik eind 2008 gedurende enkele dagen enkele uren besteed aan 'n collectie-onderzoekje te Leiden. Daarbij waren de EIS-bestanden uit 2007 mijn leidraad. Tevens noteerde ik gedurende dit spoorwerk zo veel mogelijk verschillende etiketgegevens van angeldragers die Virgilius in het buitenland verzamelde. Want ook van zijn werk over de grens wisten we relatief weinig.

Verzamelen in België

Wel was duidelijk en voor de hand liggend dat Virgilius, wonend in Maastricht, veel in aangrenzend België verzamelde. Dat blijkt onder andere uit zijn publicaties waarin vele Belgische vangsten en kweek van aculeaten worden opgesomd zoals bijvoorbeeld in Lefebber (1967, 1969, 1976, 1992) en Lefebber & Petit (1970, 1974).

Lefebber had goede contacten met diverse Belgische collega's zoals Jean Leclercq en Raymond Wahis, en niet te vergeten zijn vriend Jacques Petit, waarmee hij gezamenlijke excursies maakte en die hij regelmatig bezocht in zijn woonplaats Wonck en later Bassenge. Petit overleed enkele jaren geleden. Favoriete vangplekken in de aangrenzende delen van België waren o.a. het Belgische deel van de Sint Pietersberg, Plombières, Kelmis, de heidegebieden van Mechelen, Gruitrode, de bermen van het

Albertkanaal, Petit Lanaye, Opkanne. Een overzichtskaart van de plekken in België waar Lefebber aculeaten van verzamelde en determineerde geeft figuur 1. Tabel 1 geeft het aantal records in België van Virgilius in de periode 1951-2000. Deze gegevens geven helaas een ietwat vertekend beeld, omdat bij de oude records geen onderscheid gemaakt werd tussen verzamelaar en determinator. Uit de kaart blijkt echter dat de zuidoosthoek van België door Lefebber uitgebreid werd bemonsterd.

Figuur 1. Hokken (10 x 10 km) in België met vangst- en determinatiegegevens van Virgilius Lefebber. Bron: Banque Faunique Gembloux & Mons, 4-3-2011.

Tabel 1. Aantal records in België met vangst- en determinatiedata van aculeaten van Virgilius Lefebber. Bron: Banque Faunique Gembloux & Mons, 4-3-2011.

Periode	België	
	Bijen	Wespen
1951-1960	210	298
1961-1970	1.655	1.838
1971-1980	4.194	3.018
1981-1990	2.584	1.578
1991-2000	45	54
Totaal	8.688	6.786

Buitenlandse reizen

Naast zijn uitgebreide verzamelingen in België maakte Virgilius Lefebber ook nog diverse buitenlandse reizen waarbij wespen en bijen werden verzameld. In tabel 2 zijn de gegevens daarvan, die tijdens het spoorwerk in de collectie te Leiden werden aangetroffen, bij elkaar gezet. Dit overzicht is misschien niet compleet maar geeft toch een aardige indruk van zijn reizen.

Tabel 2. Buitenlandse reizen van Virgilius Lefeber
(Bron: collectie NCB Naturalis, Leiden).

Land	Regio	Locatie	Dag - Maand	Jaar
Luxemburg			24-04	1965
Frankrijk	Morvan	Roche, Chateau	08/27-07	1978
	Corrèze	St. Priest, Corrèze, Gare de Corrèze, Beaulieu, Clergoux		
	Hte. Marne	Chaumont		
Frankrijk	Jura	Clairvaux	10/29-07	1979
	Isère	Tullins		
	Drôme	Vercheny, Espenel		
	Côte d'Or	Auxey		
Frankrijk	Var	Boulouris	23-05/07-06	1982
Luxemburg		Mersch	17/27-06	1987
Marokko			25-02/12-03	1988
Spanje	Valencia	Benidorm	28-04-1993	1993
Spanje	Catalonië	Malgrat de Mar, Pineda de Mar, Calella	25-09/04-10	1995
Spanje	Catalonië	Malgrat de Mar, Pineda de Mar	17/29-05	1998

De eerste aculeaten die Virgilius verzamelde?

Al snel na de start van m'n speurwerk bleek dat het nalopen van alle records uit het EIS-bestand, met het legnummer van Virgiel Lefeber (508), onbegonnen werk was. Weliswaar zijn de soorten in de collectie van Naturalis te Leiden voor mij vrij makkelijk te vinden, maar de aantallen per soort zijn vaak groot en het nakijken van de etiketten van alle exemplaren is tijdrovend. Na enkele dagdelen werd dan ook gestopt met dit speurwerk. Intussen had ik toch diverse nieuwe gegevens verzameld en kreeg daardoor enigszins zicht op de antwoorden die ik zocht.

Veel gegevens tussen 1895 en 1950 met legnummer 508 bleken dieren verzameld door diverse verzamelaars zoals Oudemans, Ritsema, Teunissen, Verhoeff, Sanders, Benno, etc.

De oudste vangst met een gedrukt etiket met daarop leg. B.V. Lefeber stond onder een koningin van de hoornaar *Vespa crabro* gevangen in 1933 te Zevenaar. Het was het jaar dat de twaalfjarige Ben vanuit zijn geboorteplaats Amsterdam naar de ULO in Zevenaar vertrok. Deze vangst was voor de jonge natuurliefhebber vast een enorme opsteker. In Zevenaar en later tijdens zijn verblijf en opleiding aan de kweekschool in Maastricht bouwde Ben aan zijn eerste insectenverzameling, die helaas tijdens de tweede wereldoorlog verloren is gegaan. Was de hoornaar uit Zevenaar zijn enige pronkstuk dat de oorlog overleefde?

In 1941 sloot Ben zich aan bij de 'Broeders van Maastricht' en in 1943 verhuisde hij naar Helmond, waar hij tien jaar aan de lagere school stond. Op het eind van zijn Helmondse periode in 1953 werd Virgilius lid van de NEV en begon hij zich steeds meer te specialiseren in bijen en wespen. Zijn eerste artikelen in de Jeugdnatuurwacht (Lefeber 1956a-

d, 1957) getuigen nog van zijn enthousiasme over deze Helmondse periode en eerste schreden op het pad van de angeldragers. Een waarneming uit die tijd die daar ongetwijfeld ook aan heeft bijgedragen, was de vangst van een mannetje van de blauw-zwarte houtbij *Xylocopa violacea* op 28 juli 1951 in de schooltuin te Helmond (Lefeber 1956b).

Bijzondere vangsten, de aandacht daaromtrent en de nieuwe mensen die je daarmee ontmoet, geven voor veel mensen vaak aanleiding, een extra stimulans om je diepgaander met die stof bezig te houden. Was dat ook het geval bij Ben Lefeber? Over de rol van deze mooie vangsten, over zijn mooiste waarnemingen en ook de rol van allerlei mensen die Lefeber ontmoette tijdens zijn jeugd en latere leven, kunnen we hem niet mee bevragen. Ze blijven een van de geheimen die hij meenam.

Tenslotte

Het onderzoek in de collectie te Leiden was niet uitputtend. En het moge duidelijk zijn dat de data gebruikt in de tabellen en verspreidingskaartjes gepubliceerd in Peeters (2007) en ook de gegevens uit België zoals die hier worden gepresenteerd ietwat overdrijven. Het is echter met de databanken die mij ter beschikking stonden niet mogelijk om een exact beeld te schetsen. Ik had bij het schrijven van het stuk in 2007 al zo'n vermoeden en heb de periode Lefeber toen ook pas vanaf 1951 laten beginnen. Welliswaar verzamelde hij zijn eerste dieren al eerder, maar waarschijnlijk waren de aantallen, die daarvan bewaard zijn gebleven, klein.

De gegevens die bij dit speurwerk verzameld werden zijn onlangs doorgegeven aan EIS-Nederland. Alles bij elkaar kwamen door dit collectie-onderzoekje toch weer enkele zaken boven water die voor velen onbekend waren en die een nieuwe paragraaf

toevoegen aan de enorme bijdrage aan de faunistiek van bijen en wespen door Virgilius Lefebier.

Dankwoord

Voor de gegevens uit de Banque de Données Faunique de Gembloux et Mons dank ik Yvan Barbier.

Literatuur

- Lefebier, V., 1956a. Wonderen aan de rand van de stad I. - De Jeugd natuurwacht 2: 67-68.
- Lefebier, V., 1956b. Wonderen aan de rand van de stad II. - De Jeugd natuurwacht 2: 91-93.
- Lefebier, V., 1956c. Wonderen aan de rand van de stad III. - De Jeugd natuurwacht 2: 100-101.
- Lefebier, V., 1956d. Wonderen aan de rand van de stad IV. - De Jeugd natuurwacht 2: 127-128.
- Lefebier, V., 1957. Wonderen aan de rand van de stad V en VI. - De Jeugd natuurwacht 2: 145-147.
- Lefebier, V., 1967. Nederland - België op Aculeatengebied in 1965 en 1966. - Entomologische Berichten 27 (7): 138.
- Lefebier, V., 1969. De Aculeaten van de St. Pietersberg, met inbegrip van Louwberg en Jekerdal. - Entomologische Berichten 29 (12): 224-240.
- Lefebier, V. & J. Petit, 1970. Note sur les Hyménoptères aculéates d'une halde calaminaire. - Natuurhistorisch Maandblad 59 (9): 128-136.
- Lefebier, V. & J. Petit, 1974. Hymenoptera - Aculeata (Bijen en wespen) en hun vliegplanten in de halde van Plombières. - Natuurhistorisch Maandblad 63 (9): 161-166.
- Lefebier, V., 1976. Interessante vangsten van Hymenoptera Aculeata in 1974 en 1975 in Nederland en België. - Entomologische Berichten 36 (10): 148-153.
- Lefebier, B.A., 1992. *Sapygina decemguttata* nu ook in België gevonden (Hymenoptera: Sapygidae). - Entomologische Berichten 52 (8): 120.
- Peeters, T., 2007. In memoriam broeder Virgilius Lefebier 1921-2007. - Nieuwsbrief EIS-Nederland 45: 6-8.

Summary

We went looking in the NCB Naturalis (Leiden) collections for the first bees and wasps collected by brother and colleague Virgilius Lefebier (deceased: 2007). We discovered a *Vespa crabro* (1933: Zevenaar) and a *Xylocopa violacea* (1951: Helmond) that could possibly explain his interest in wasps and bees. We include an overview of Lefebier's numerous catches in Belgium and in other countries.

Osmia parietina

Huib Koel

Bijenonderzoek

In 2002 werd in de Amsterdamse Waterleidingduinen een inventarisatieproject gestart onder leiding van Jeroen de Rond. Door middel van een lezing en een boekje met 15 in het veld goed herkenbare bijensoorten werd een onderzoeksgroep geformeerd. Deze onderzoeksgroep heeft een aantal jaren het circa 3500 hectare grote duingebied onderzocht op deze interessante insectenfamilie. Vanaf het voorjaar tot aan de herfst werden de diverse biotopen wandelend bezocht. Dit inventarisatieonderzoek leidde mede tot de verspreidingsatlas: 'Wilde bijen in de Amsterdamse waterleidingduinen' (De Rond, 2004).

De Amsterdamse Waterleidingduinen (AWD) zijn circa 4 kilometer breed. In deze 4 kilometer is een aantal verschillende landschapszones te vinden. Zo kent de eerste duinenrij vanaf de zee gezien een geheel andere planten- en bijenwereld dan de bosrijke gebieden die aan de binnenduintrand liggen. Zout, wind, de bodemsoort, temperatuur en de waterhuishouding bepalen welke planten waar kunnen groeien en bloeien. Deze diversiteit aan landschappen in een smalle strook vormt het biotoop voor vele dieren, ook voor vele solitaire bijensoorten. Uitgekiend beheer kan deze unieke biodiversiteit behouden c.q. verder vergroten.

Eén van de taken die de AWD-bijenonderzoeksgroep zichzelf oplegde was om te zien of de bosmetselbij (*Osmia uncinata*) of de boommetselbij (*Osmia parietina*) nog in de duinen voorkwamen. Deze bijen vliegen op warme dagen, vooral in juni. Beide bijensoorten waren bij een insectenexcursie in de jaren 90 van de vorige eeuw twee keer waargenomen in de waterleidingduinen, aan de binnenduintrand. De bosmetselbij (Fig. 1) wordt in Nederland vaker waargenomen dan de boommetselbij (Fig. 2). Helaas werden beide bijen ondanks gericht speurwerk in 2003 en 2004 niet aangetroffen.

Nestgelegenheid

Zowel de bos- als de boommetselbij houden van zon en warmte. Zelfs zo dat een geschikte nestplaats alleen gebruikt wordt als deze in de volle zon ligt en graag een beetje beschut. Ze nestelen in hout: dood dennenhout is favoriet (Bouwman, 1922). Knagen in het hout doen ze niet zelf, ze gebruiken liever de